

บทที่ 2

เอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีผู้ที่ทำการศึกษาและค้นคว้าไว้แล้วโดยนำมาเป็นแนวทาง โดยมีกรอบของการทำวิจัยอยู่ 5 ส่วน คือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ประวัติของจังหวัดลำพูน

1. สถานที่ตั้ง จังหวัดลำพูนตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (สายเอเชีย) เป็นระยะทาง 689 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธินเป็นระยะทาง 724 กิโลเมตร และตามทางรถไฟ 729 กิโลเมตร ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศาตะวันออก อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่เพียง 22 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์กลาง ความเจริญของภาคเหนือตอนบน และอนุภูมิภาค กลุ่มน้ำโขง เศรษฐกิจร่วมกับจังหวัดเชียงใหม่

2. ขนาดของจังหวัด จังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคเหนือ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,505.882 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,815,675 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.85 ของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน บริเวณที่กว้างที่สุดประมาณ 43 กิโลเมตร และยาวจากเหนือจดใต้ 136 กิโลเมตร

3. ลักษณะภูมิอากาศ จังหวัดลำพูนตั้งอยู่ในภาคเหนือ ซึ่งตามตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนที่ค่อนข้างไปทางเขตอากาศอบอุ่น ในฤดูหนาวจึงมีอากาศเย็นค่อนข้างหนาว แต่เนื่องจากอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินห่างไกลจากทะเล จึงมีฤดูแล้งที่ยาวนาน และอากาศจะร้อนถึงร้อนจัดในฤดูร้อน จังหวัดลำพูน มีสภาพภูมิอากาศแตกต่างกันอย่างเด่นชัด 3 ช่วงฤดู คือ ช่วงเดือนมีนาคมกับเมษายนมีอากาศร้อน ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม มีฝนตกชุกเป็นฤดูฝน และช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นเป็นฤดูหนาว ซึ่งฤดูหนาวและฤดูร้อนนั้นมีระยะเวลาติดต่อกัน

ประมาณ 6 เดือน ส่วนในช่วงฤดูฝนอีก 6 เดือนนั้น อากาศจะไม่ร้อนเท่ากับในฤดูร้อน และไม่หนาวเย็นเท่ากับฤดูหนาว

4. สภาพพื้นที่และลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดลำพูนมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบหุบเขาและพื้นที่ภูเขา ที่ราบอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบเชิงใหม่-ลำพูน หรือที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำกว๊าง แม่น้ำลี้ และแม่น้ำแม่ทา เป็นที่ตั้งของอำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซางและตอนเหนือของอำเภอบ้านโฮ่ง มีความสูงเฉลี่ย 200-400 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตัวเมืองลำพูนมีระดับความสูง 290.29 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ค่อยลาดสูงขึ้นไปในตอนกลางทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่อำเภอแม่ทาตอนใต้ของอำเภอ บ้านโฮ่ง อำเภอทุ่งหัวช้าง และอำเภอลี้ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและภูเขาสูง มีระดับความสูงระหว่าง 400 - 800 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป

5. การอุตสาหกรรม จังหวัดลำพูน เป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งผลิตของอุตสาหกรรมทั่วไป และอุตสาหกรรมส่งออก มีโรงงานที่ประกอบกิจการแล้ว 62 แห่ง และเป็นที่ตั้งของเขตอุตสาหกรรมของบริษัทเครือสหพัฒน์ปิโตรเลียม จำกัด มีโรงงานนอกเขตอุตสาหกรรมดังกล่าวจำนวน 709 โรงงาน อุตสาหกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ อุตสาหกรรมกระดาษ อุตสาหกรรมก่อสร้าง อุตสาหกรรมของจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมกระดาษ ได้แก่ กิจการโรงสีข้าว ซึ่งมีจำนวนโรงงานถึง 279 โรงงาน เงินลงทุนเฉลี่ยโรงงานละประมาณ 150,000 บาท รองลงมาคือ กิจการโรงบ่มยา มีจำนวน 18 โรงงาน เงินลงทุนเฉลี่ยโรงงานละประมาณ 2,700,000 บาท นอกจากนี้ ยังมีโรงงานผลิตผักผลไม้กระป๋อง ผักผลไม้อบแห้ง และผักผลไม้ดอง อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์ไม้

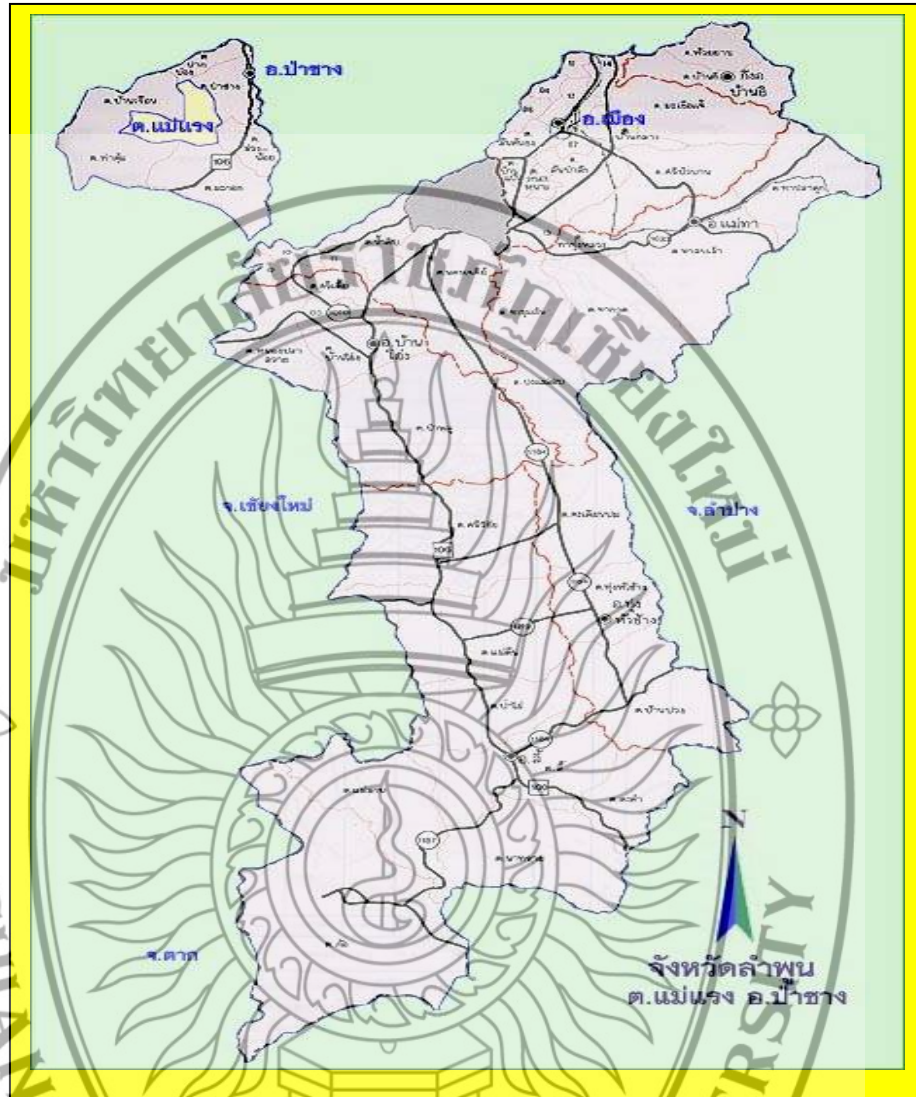
ปัจจุบัน ปริมาณป่าไม้ได้ลดน้อยลง ประกอบกับนโยบายการปิดป่าทำให้กิจการไม้ไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์ของจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่ ได้แก่ โรงงานแกะสลักไม้จามจุรี รองลงมา ได้แก่ โรงงานทำเครื่องเรือน และโรงงานผลิตภัณฑ์และอุปกรณ์เครื่องใช้จากไม้ เช่น ทำตะเกียบ ทำลังไม้ อุตสาหกรรมอาหารและยา ส่วนใหญ่จะเป็นการประกอบกิจการโรงงานทำการแปรรูปอาหารที่ทำจากแป้งขนมปัง รองลงมา ได้แก่ การทำน้ำแข็ง อุตสาหกรรมก่อสร้างเป็นอุตสาหกรรมที่สนับสนุนการก่อสร้างโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์คอนกรีตและการผลิต อิฐดินเผา รองลงมา ได้แก่ กิจการดูทราย ทำประตุน้ำต่างเหล็ก และยังมีโรงย่อยหิน อุตสาหกรรมบริการส่วนใหญ่จะเป็นบริการทางด้านซ่อม เคาะฟันสิโรยนต์

6. สภาพทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจส่วนใหญ่ของจังหวัดลำพูนขึ้นอยู่กับผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น การทำนาข้าว ทำสวนลำไย ทำไร่กระเทียม ไร่หอม ไร่ยาสูบ และพืชไร่อื่นๆ นอกจากนี้ มีอาชีพหลักสำคัญ คือ การทำหมวก การจักสาน การแกะสลักไม้ การทอผ้าพื้นเมือง และผ้าบาติก ซึ่งส่วนมากเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน แต่เป็นอาชีพที่ถาวรมั่นคง มีรายได้พอประมาณ พอจะกล่าวได้ว่าเป็นอาชีพหลักของครอบครัว การทำสวนลำไย จังหวัดลำพูนมีพื้นที่เพาะปลูกลำไย 111,398 ไร่ เพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ 39.64 เนื่องจากเกษตรกรได้มีการปลูกลำไยตามพื้นที่นา ทำให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น จากเดิมคิดเป็นร้อยละ 11.50 ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 297 กิโลกรัม ข้าวมีพื้นที่เพาะปลูก 180,370 ไร่ ลดลงจากเดิมร้อยละ 6.37 เนื่องจากเกษตรกรมีความสนใจปลูกพืชอื่นๆ ที่ให้ผลตอบแทนดีกว่า แต่อย่างไรก็ดี จังหวัดก็ให้ความสนใจต่อการเพาะปลูกข้าว โดยได้เข้าไปส่งเสริมในเรื่องของพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น เพื่อผลตอบแทนที่คุ้มค่าแก่เกษตรกร

ข้อมูลเกี่ยวกับตำบลแม่แรง

1. ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลแม่แรง เทศบาลตำบลแม่แรงเดิมเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แรง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอป่าซาง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอป่าซาง ประมาณ 7 กิโลเมตร เทศบาลตำบลแม่แรงได้รับการยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แรง เป็นเทศบาลตำบลแม่แรง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเทศบาลตำบล โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 3 มิถุนายน 2548 เป็นต้นไป

2. ที่ตั้งและอาณาเขต ตั้งอยู่อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เทศบาลตำบลแม่แรงมีอาณาเขตพื้นที่ 16,191 ตารางกิโลเมตร หรือ 11,119 ไร่ 1 งาน ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านกองงาม หมู่ 2 บ้านแม่แรง หมู่ 3 บ้านต้นผึ้ง หมู่ 4 บ้านดอนตอง หมู่ 5 บ้านหนองเงือก หมู่ 6 บ้านป่าข่า หมู่ 7 บ้านดอนหลวง หมู่ 8 บ้านป่าเปาะ หมู่ 9 บ้านดอนน้อย หมู่ 10 บ้านป่าบุก และหมู่ 11 บ้านสันกอดู โดยทิศเหนือทิศเหนือติดต่อกับ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง ทิศใต้ติดต่อกับ ตำบลท่าตุ้ม ตำบลมะกอก อำเภอป่าซางทิศตะวันออกติดต่อกับ ตำบลป่าซาง ตำบลม่วงน้อย อำเภอป่าซาง ทิศตะวันตกติดต่อกับ ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง (ตามภาพ)

ภาพที่ 2.1 แผนที่ที่ตั้งตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

3. สภาพทั่วไปของตำบลแม่แรง สภาพภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลแม่แรงมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตร สภาพดินเป็นดินร่วน และดินเหนียวปนทราย จำนวนประชากร ประชากรตำบลแม่แรง มีจำนวนทั้งสิ้น 7,520 คน ชาย 3,682 คน หญิง 3,838 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 501.33 คน / ตารางกิโลเมตร ส่วนการรักษาความปลอดภัย มีป้อมยามตำรวจ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านต้นผึ้ง หมู่ที่ 3 ตำบลแม่แรง มีทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

4. ลักษณะด้านเศรษฐกิจ มีลักษณะแนวโน้มนเศรษฐกิจที่มีรายได้จากการเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งได้แก่ การทอผ้าฝ้าย เย็บผ้า แปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย การทำผ้าบาติก เป็นต้น ตลาด มีตลาดทั้งหมด 4 แห่ง ตลาดนัด 1 แห่ง ได้แก่ 1. ตลาดบ้านกองงาม 2. ตลาดหน้าวัดป่าเหียง 3. ตลาดบ้านดอนทอง 4. ตลาดบ้านหนองเงือก 5. ตลาดนัดบ้านดอน นอกจากนี้ในตำบลแม่แรงยังมีโรงสี 4 แห่ง และโรงเลี้ยงไก่ 3 แห่ง โรงงานฟอกย้อม 23 แห่ง

5. ด้านสังคม เกี่ยวกับการศึกษา ตำบลแม่แรงมีสถาบันการศึกษา เปิดสอนตั้งแต่ระดับ ก่อนวัยเรียนและประถมศึกษา 3 แห่ง เปิดสอนระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษา 5 แห่ง มี ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ห้องสมุดประชาชนประจำตำบลแม่แรง และมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำ หมู่บ้าน เกี่ยวกับสาธารณสุข มีสถานอนามัย 2 แห่ง ด้านศาสนา มีวัด 10 แห่ง และในเขตเทศบาล ตำบลแม่แรงมีเส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อกันทุกหมู่บ้าน มีทั้งถนนลูกรัง ถนน คสม. ถนน คอนกรีตเสริมเหล็ก (คสล.) และถนนลาดยาง

6. แหล่งท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวของตำบลแม่แรงที่ขึ้นชื่อ ได้แก่ บ้านหนองเงือก หมู่ที่ 5 กลุ่มทอผ้าฝ้าย บ้านแม่แรง หมู่ที่ 2 กลุ่มทอผ้าฝ้าย บ้านสันกอดู่ หมู่ที่ 11 งานประจำปี เช่น งานแต่งสีอวดลาย ผ้าฝ้ายดอนหลวง งานบาติกงามพร้อมมิดย้อมงามตา งานผ้ากองงาม งานสืบสานตำนานฝ้ายงานหนองเงือก และวัดต่าง ๆ ในตำบลแม่แรง นอกจากนี้ ยังมีบ้านโบราณชาวไทยของ มรดกวัฒนธรรมของบ้านพักอาศัย บ้านพักอาศัยของชาวของบ้านดอนหลวง มีลักษณะบ้านทรง โบราณชาวไทยของ ตัวเรือนสร้างด้วยไม้ บันไดทางขึ้นมีหลังคาคลุมยาว ไปถึงตัวเรือนซึ่งมี ห้องนอนขนาดใหญ่อยู่กันได้ทั้งครอบครัว ประตูหน้าต่างใช้ไม้ขัดเทนกลอน ใต้ถุนยกพื้นสูงเพื่อ ใช้เป็นที่ทอผ้า จักสาน เฝ้ายลูกหลานในเวลากลางวัน ข้างตัวเรือนมียุ้งข้าวเพื่อเก็บข้าวเปลือก บันไดก่อนขึ้นตัวเรือนมีที่ล้างเท้า เป็นกระบะปูน มีโถใส่ น้ำและกระบายตักน้ำ บนเรือนมีร้านน้ำ สำหรับดื่มและล้างหน้าล้างตา บริเวณบันไดมี สวนอี สวนเล็ก ๆ ปลูกดอกไม้รองรับน้ำที่ใช้แล้ว

ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านดอนหลวง

1. ประวัติหมู่บ้านดอนหลวง เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง ที่เป็น ชุมชนชาวไทยของเก่าแก่ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2352 กว่า 200 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีเชื้อสายของ ในประเทศพม่า ชาวของ ซึ่งเป็นคำที่เรียกกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ ที่เมืองยอง และกระจายอยู่ทั่วไปในแถบเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉานด้านตะวันออกของพม่า เขตสิบสอง ปันนา ในมณฑลยูนนานของจีน ดังนั้น ของจึงมิใช่เป็นชาติพันธุ์ แต่เป็นผู้คนจากเมืองของซึ่งสืบเชื้อ สายมาจากผู้คนที่อพยพมาจากเมืองเชียงรุ่งและเมืองอื่น ๆ ในสิบสองปันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้ง

ใหญ่ในเมืองลำพูนในปี พ.ศ.2348 ซึ่งในรัชสมัยพระเจ้ากาวิละได้ทำการกวาดต้อนชาวองจาก แคว้นสิบสองปันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อ “เก็บหอมมอมไพร่” เตรียมยึดเมืองเชียงใหม่คืน จากพม่า และบูรณะเมืองลำพูน หลังจากกรร้างจากการไปทำสงครามกับพม่า โดยชาวของกลุ่มหลัง ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ณ หมู่บ้านดอนหลวง ซึ่งแต่เดิมชื่อก่อถ่อน (ก่อถ่อน : ดันไม้ยื่นต้น ขนาดใหญ่มีอยู่มากในบริเวณหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันได้สูญพันธุ์ไปหมดแล้ว) เมื่อประมาณปี 2340 ต่อมา มีชาวของกลุ่มอื่นๆ อพยพมาอยู่ร่วมกัน จนเกิดเป็นชุมชนใหญ่ที่ผู้คนได้อาศัยอยู่มากหลายชั่วอายุคนแล้ว ที่มาของชื่อหมู่บ้านตามที่เรียกขานในปัจจุบัน มาจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ดอน ลักษณะเป็นเนินขนาดใหญ่ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านดอนหลวง”

2. ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ บ้านดอนหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน อยู่ห่างจากตัวอำเภอป่าซาง 7 กิโลเมตรและอยู่ห่างจากตัวจังหวัดลำพูน 23 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 913 ไร่ ใช้ทำการเกษตร 352 ไร่ บ้านดอนหลวงเป็นพื้นที่ราบโดยทั่วไป จะมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว ช่วงกลางวันจะมีอากาศเย็นสบาย

3. ศาสนาและประเพณี ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดประจำหมู่บ้านคือ วัดดอนหลวง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ร่วมทั้งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านดอนหลวง ส่วนประเพณี ในเดือนเมษายนของทุกปี จะมีการจัดงานสงกรานต์น้ำคำหัวรูปเหมือนเจ้าอาวาส 2 องค์ เพื่อเป็นการรำลึกถึงอดีตเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและเพื่อเป็นสิริมงคลกับตนเองและครอบครัว

3. สภาพทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ย 30,000 บาท/คน/ปี คราวเรือนมีการออกร้อยละ 99 ของครัวเรือนทั้งหมด ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตร ใช้เนื้อที่ 352 ไร่ จากเนื้อที่ทั้งหมด 913 ไร่ คิดเป็น 39% ของพื้นที่ทั้งหมด นอกนั้นทำงานหัตถกรรม ผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายสู่ภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย ผ้าใย ข้าว กระจง งานแกะสลักเครื่องจักสาน ฯลฯ มีการจัดงานจำหน่ายผ้าฝ้ายและของดีของตำบลแม่แรง ณ หมู่บ้านดอนหลวง ช่วงต้นเดือนเมษายนของทุกปี ประชาชนมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน มีเส้นทางคมนาคมขนส่งสะดวก

4. สภาพสังคม สภาพบ้านเรือนของชาวบ้านดอนหลวงมีความมั่นคงถาวรมีการจัดบ้านเรือนถูกสุขลักษณะครอบครัวมีความอบอุ่น ประชาชนส่วนใหญ่มีสุขภาพดี คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี 60% เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาภาคบังคับทุกคน ประชาชนที่มีอายุ 15-60 ปี อ่านออกเขียนได้เป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านดอนหลวงเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง” ไม่ติดเหล้า บุหรี่ปฏิบัติกิจทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 วัน ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ติดเชื้อเอชไอวี และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเอชไอวีได้รับการดูแลอย่างดี ชาวบ้านดอนหลวงทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชน หมู่บ้านดอนหลวงมีศูนย์

การเรียนรู้ของชุมชนมีภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับหมู่บ้านในทุกวัน ชาวบ้านดอนหลวงกว่า 800 คน หรือกว่า 250 หลังคาเรือน ที่บ้านแทบทุกหลังมีลักษณะบ้านทรงโบราณ โครงแบบของบ้านชาวเหนือ ผสมผสานกับการตกแต่งแบบร่วมสมัย แต่ก็คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตนเอง ทำให้สัมผัสได้ถึงบรรยากาศพื้นบ้านที่ดูสงบแบบล้านนา และสองข้างทางจะประกอบด้วยร้านขายผ้าฝ้ายทอมือเรียงรายต่อ ๆ กัน อาทิ ร้านบุญเมืองผ้าฝ้าย สลับกับวิถีชีวิตชาวบ้านที่มีกลุ่มชาวบ้านดอนหลวงนั่งทอผ้าด้วยกี่โบราณอยู่ภายในบ้าน สลับกับการออกมาต้อนรับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาชมการทอผ้า และเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอ ทำให้บ้านดอนหลวงเป็นชุมชนที่มีความงดงามทั้งวิถีชีวิต และวัฒนธรรมพื้นบ้าน

5. อาชีพ บ้านดอนหลวงมีจำนวนครัวเรือน 269 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 824 คน เป็นชาย 415 คน และหญิง 409 คน ซึ่งสถานที่ตั้งของหมู่บ้านในอดีตเป็นที่ค้าวัวค้าควายมาก่อน ชาวบ้านดอนหลวงประกอบอาชีพหลักทางด้าน การเกษตร หัตถกรรม และที่สำคัญงานหัตถกรรม การทอผ้าฝ้ายทอมือ ซึ่งแทบทุกครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จนเป็นที่กล่าวขานทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติซึ่งสามารถสัมผัสได้จากงาน “แต่งสีอวดลาย” ผ้าฝ้าย ดอนหลวง” เป็นประจำทุก ๆ ปี ประมาณปี พุทธศักราช 2534 – 2547 นายไพศาล สุขรุ่งช่าง เข้าดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านประมาณปี พุทธศักราช 2535 เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าและกลุ่มกิจกรรมเครือข่ายบ้านดอนหลวงได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ซึ่งวัฒนธรรมการทอผ้าสืบทอดต่อกันมา แทบทุกครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ภายในหมู่บ้านจึงเรียงรายไปด้วยร้านขายผ้าฝ้ายทอมือ ที่มองเข้าไปจะเห็นหญิงสาวชาวบ้านดอนหลวงนั่งทอผ้าด้วยกี่หรือเครื่องทอผ้าโบราณอยู่ภายในบ้าน สลับกับการออกมาต้อนรับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาชมการทอผ้าและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ ในปัจจุบัน บ้านดอนหลวงเป็นแหล่งรวมหัตถกรรมของดีชุมชนชาวของ อาทิ กลุ่มบุญเมืองผ้าฝ้าย กลุ่มผ้าสีตะกอ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายทอมือ กลุ่มทอผ้า กลุ่มตัดเย็บ กลุ่มเกษตรสวนลำไย และกลุ่มบาติกมัดย้อม สินค้าหัตถกรรมที่โดดเด่นและขึ้นชื่อของหมู่บ้าน ได้แก่ การทอผ้าฝ้ายซึ่งเป็นงานที่สืบทอดฝีมือต่อ ๆ กันมา จนเป็นที่รู้จักกันทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ

6. แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ วัดดอนหลวง บ้านโบราณชาวไทยของ แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้าน และแหล่งเรียนรู้การผลิตผ้าฝ้ายทอมือแบบโบราณ

วัดดอนหลวงซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นวัดประจำหมู่บ้านอายุกว่า 190 ปี ที่มีสถาปัตยกรรมรูปแบบผสมผสานระหว่างล้านนา พม่าและของ ด้านหลังวิหารเป็นพระธาตุที่

ชาวบ้านเคารพนับถือ แอนุสาวรีย์ครูบาดี ครูบาซอน ผู้บูรณะวัดให้มีสภาพงดงามเช่นทุกวันนี้ ภายในวัดยังมีกลองบูชา หรือก้องบุงา กลองสะบัดชัย และกลองหลวง ในงานเทศกาลหลังจากทำบุญเสร็จจะมีงานรื่นเริงและแข่งขันตีกลองหลวง

สำหรับบ้านโบราณชาวไทยอง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบ้านพักอาศัยของชาวบ้านดอนหลวง มีลักษณะบ้านทรงโบราณ ตัวเรือนสร้างด้วยไม้ บันไดทางขึ้นมีหลังคาคลุมยาวไปถึงตัวเรือนซึ่งมีห้องนอนขนาดใหญ่อยู่กันได้ทั้งครอบครัว ประตูหน้าต่างใช้ไม้ขัดแทนกลอน ใต้ถุนยกพื้นสูงเพื่อใช้เป็นที่ทอผ้า จักสาร เลี้ยงลูกหลานในเวลากลางวัน ข้างตัวเรือนมียุ้งข้าวเพื่อเก็บข้าวเปลือก บันไดก่อนขึ้นตัวเรือนมีที่ล้างเท้า เป็นกระบะปูน มีโถงใส่น้ำและกระบวยตักน้ำบนเรือนมีร้านน้ำสำหรับดื่มและล้างหน้า บริเวณบันไดมีสวนอี สวนเล็ก ๆ ปลูกดอกไม้รองรับน้ำที่ใส่แล้ว

นอกจากนี้ บ้านดอนหลวงยังมีแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนยอง ตีกลองบูชา โดยมีการฝึกสอนให้แก่ผู้สนใจโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เพื่อช่วยรักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้าน อีกทั้ง บ้านดอนหลวงยังมีแหล่งเรียนรู้ การผลิตผ้าฝ้ายทอมือโบราณ ซึ่งผู้สนใจการผลิตผ้าฝ้ายทอมือแบบโบราณ สามารถแวะเข้าไปชมและทดลองใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น อีดฝ้าย กิ่ง ชาลุน กงคัดหลอด เบี้ย กวางกว้าง บ่ากัวก หลักฮ้วน รวมทั้งทดลองทอผ้าด้วยกี่โบราณด้วยตนเอง รวมทั้งชมการทอผ้า 4 ตะกอ 2 คน ซึ่งเป็นการทอผ้าด้วยกี่ขนาดใหญ่ ใช้ช่างทอพร้อมกัน 2 คน 24 เข็มเหยียบ เพื่อให้ได้ผ้าฝ้ายทอมือแบบโบราณหน้ากว้าง 2 เมตร สำหรับทำผ้าคลุมเตียง หรือนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น มีให้ชมที่กลุ่มบุญเมืองผ้าฝ้ายและกลุ่มทอผ้าสี่ตะกอ

7. การเดินทาง การมายังบ้านดอนหลวงมีช่องทางการเดินทางที่สะดวก ดังนี้

7.1 รถโดยสารประจำทาง จากสถานีขนส่งสายเหนือ ถนนกำแพงเพชร 2 เมื่อถึงจังหวัดลำพูน ให้นั่งรถสายป่าซาง-ลี่ ไปลงที่บ้านสะบุง (ปากทางเข้าบ้านดอนหลวง) และนั่งรถมอเตอร์ไซค์เข้าไป 2 กิโลเมตร

7.2 รถยนต์จากกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงเลข 1 แยกซ้ายตรงกิโลเมตรที่ 32 เข้าถนนสายเอเชีย ผ่านอยุธยา เข้านครสวรรค์ แล้วแยกซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 11 เข้าลำพูน ใช้ทางหลวงหมายเลข 10 ไปทาง อำเภอบ้านโฮ่ง ถึงบ้านสะบุง เลี้ยวขวาเข้าไป 2 กิโลเมตร

7.3 รถไฟ มีบริการเดินรถจากสถานีรถไฟหัวลำโพงไปลำพูนทุกวัน

7.4 เครื่องบิน สามารถใช้บริการเที่ยวบินกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ แล้วนั่งรถสายเชียงใหม่-ลำพูน เข้าไปที่ลำพูน เพื่อเริ่มต้นเส้นทางไปบ้านดอนหลวง

8. ผลผลิตชุมชน บ้านดอนหลวงมีธุรกิจชุมชนที่นำเสนอผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น ดังนี้

8.1 ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งเครื่องแต่งกาย เสื้อผ้า กระโปรง ผ้าถุง เครื่องตกแต่ง อย่างผ้าคลุมไหล่ กระเป๋า เข็มขัด เคหะภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างผ้าคลุมเตียง ปลอกหมอน ผ้าม่าน ผ้าปูโต๊ะ และเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างที่ใส่ที่ขลุ่ย ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถแวะชมและเลือกซื้อได้ที่ร้านค้าหน้าบ้านของชาวบ้าน หรือที่ศูนย์หัตถกรรมบ้านดอนหลวงและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน กลุ่มบุญเมืองผ้าฝ้าย กลุ่มทอผ้าสี่ตะกอ กลุ่มทอผ้าบ้านดอนหลวง และกลุ่มนายสุทธา ผู้ผลิตผ้ามัดย้อม ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 ได้เริ่มเข้ามาสอน การทอผ้าฝ้าย ลวดลายใหม่ ๆ ประมาณปีพุทธศักราช 2543 เริ่มมีการก่อสร้างศูนย์รวมผลิตภัณฑ์เครื่องใช้กลุ่มทอผ้าหัตถกรรมพื้นบ้าน และในปีพุทธศักราช 2546 ได้มีการจัดงาน “แต่งลือลวดลาย ผ้าฝ้ายดอนหลวง” ขึ้นเป็น ครั้งที่ 1

8.2 ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก ทำจากไม้จามจุรี หรือไม้ฉำฉา และสลักเป็นรูปคน สัตว์ เครื่องใช้และเครื่องประดับภายในบ้าน

8.3 อาหาร อาหารในชุมชนที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เป็นอาหารพื้นบ้านของภาคเหนือที่ใช้วัตถุดิบจากผลผลิตในชุมชน เช่น น้ำพริกอ่อง-แคบหมู แกงแค แกงฮังเล ขนมห้อย หรือขนมหวานที่ทำจากแป้งข้าวเหนียว ใส้ใส่มะพร้าวควบกับน้ำตาล ลักษณะคล้ายขนมเทียนของภาคกลาง

8.4 โฮมสเตย์ ปัจจุบันนอกจากบ้านดอนหลวงจะเป็นแหล่งทอผ้าฝ้ายแล้วยังจัดให้มีการท่องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ โดยคิดค่าบริการคืนละ 250 บาท/คน มีบ้านพักเตรียมไว้ประมาณ 20 หลัง รองรับนักท่องเที่ยวได้กว่า 200 คน โดยกิจกรรมที่จัดเตรียมไว้แก่นักท่องเที่ยวคือ ให้สัมผัสวิถีชีวิตการเป็นที่สุดของแหล่งผลิตผ้าฝ้ายทอมือ ผู้มาเยือนสามารถลงมือทอผ้าด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ไว้บริการกลุ่มนักท่องเที่ยวอีกด้วย อาทิ การปั่นจักรยานไปกราบไหว้วัดดอนหลวง วัดประจำท้องถิ่นของชุมชน และพาไปชิมอาหารพื้นเมือง เสิร์ฟด้วยขันโตก แต่หากลูกค้ามาพักพิงเป็นหมู่คณะ ทางกลุ่มก็จะแต่งกายด้วยชุดผ้าฝ้าย และเตรียมกิจกรรมการต้อนรับตามแบบวิถีชีวิตของคนของ เช่น การผูกข้อมือ การทำพิธีเรียกขวัญ การตีกลองหลวง และการฟ้อนเล็บ

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. ธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชน เป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่มีสมาชิกชุมชนครอบครองและควบคุมได้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับรายได้ของสมาชิกและพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชน รูปแบบธุรกิจชุมชนมีทั้งที่เป็นกลุ่มไม่เป็นทางการ คือไม่จดทะเบียน ไม่อยู่ในกรอบของกฎหมายใดกฎหมายหนึ่ง แต่เป็นการดำเนินงานที่ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เช่น กลุ่มสังฆะ ออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มพัฒนาอาชีพต่างๆ เป็นต้น และอีกแบบเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ มีการจดทะเบียน ดำเนินงานภายใต้กรอบของกฎหมายใดกฎหมายหนึ่ง เช่น กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร (สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒน์ราชภัฏ, 2545 : 161) การประกอบการธุรกิจชุมชน มีลักษณะเป็นการดำเนินงานโดยการรวมตัวของคนในชุมชน และมักเป็นธุรกิจขนาดเล็ก นอกจากนี้ การจัดแบ่งประเภทของธุรกิจชุมชนอาจจัดแบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) **ธุรกิจการผลิต** คือ การผลิตสินค้าโดยนำเอาวัสดุหรือสินค้าบางชนิดมาแปรรูปเป็นสินค้าใหม่/รูปแบบใหม่ เครื่องจักรสาน เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า ไม้แกะสลัก อาหารสำเร็จรูป อาทิ น้ำพริกตาแดง และแคบหมู เป็นต้น

(2) **ธุรกิจค้าปลีก** คือ กิจการที่ขายสินค้าให้กับผู้บริโภคคนสุดท้าย ณ จุดที่ทำการขาย ส่วนมากในหมู่บ้านมักเป็นพวกร้านของชำ ร้านสะดวกซื้อ เช่น ขายน้ำปลา น้ำตาลทราย เป็นต้น

(3) **ธุรกิจค้าส่ง** คือ กิจการที่รับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตหรือค้าส่งด้วยกันครั้งละมาก ๆ แล้วนำไปขายต่อให้กับค้าส่งด้วยกัน หรือค้าปลีก เช่น อาหาร เสื้อ เครื่องประดับ เป็นต้น

(4) **ธุรกิจบริการ** คือ การรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อธุรกิจบริการ ที่ไม่สามารถจับต้องได้แต่สร้างความพึงพอใจให้ผู้รับบริการได้ อาทิ บริการนวดแผนไทย บริการอบสมุนไพร และบริการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และ โฮมสเตย์ (Home Stay) เป็นต้น

จากประเภทของธุรกิจชุมชนในข้างต้นจะเห็นได้ว่า ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญต่อชุมชนอยู่หลายประการ อาทิ เปิดโอกาสให้มีการประกอบการขึ้นในชุมชน เพื่อลดการพึ่งพาการเป็นลูกจ้างบริษัทเอกชน สมาชิกภายในชุมชนสามารถประกอบอาชีพของตนเองได้อย่างอิสระ เนื่องจากธุรกิจชุมชนจะก่อให้เกิด (1) การว่างงาน เพราะจำเป็นต้องใช้แรงงานในการผลิต เช่น การจ้างทอผ้า การจ้างจักสาน (2) การส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม เช่น การเป็นผู้รับจ้าง

ผลิตวัตถุดิบหรือปัจจัยในการผลิตให้กับโรงงาน รวมทั้ง (3) การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เนื่องด้วยธุรกิจชุมชนช่วยลดปัญหาทางเศรษฐกิจ จากการสร้างงาน ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้ ช่วยลดปัญหาทางสังคม ยาเสพติด การว่างงาน ลดอาชญากรรมลง นอกจากนี้ ยังช่วยลดปัญหาสังคมที่เป็นภัยคุกคามประเทศชาติ และหากชุมชนเข้มแข็งก็จะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น โรคเอดส์ โสเภณี ครอบครัวยุวหรือปัญหาความแตกแยกภายในครอบครัวอันเนื่องมาจากไม่มีรายได้เลี้ยงครอบครัว ฯลฯ เป็นต้น

2. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เนื่องจากธุรกิจที่เป็นของชุมชน เพื่อชุมชน และบริหารจัดการโดยชุมชน เน้นการทำในเชิงธุรกิจที่ต่างจากการกุศล เป็นธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งเป็นเจ้าของเองทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน ในฐานะผู้ร่วมทุน ผู้ถือหุ้น อันนำไปสู่ชีวิตที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือเป็นธุรกิจที่ดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีรายได้ โดยพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในการบริหารจัดการ มีลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีผลในการป้องกันการย้ายถิ่น นอกจากนี้ ธุรกิจชุมชนจะมีลักษณะเป็นธุรกิจขนาดเล็กมีความคล่องตัวในการบริหาร รายได้จากยอดขายในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก ต้นทุนในการดำเนินกิจการต่ำ การติดต่อกับบริการลูกค้าเป็นไปได้ไปอย่างใกล้ชิด และการเริ่มต้นธุรกิจทำได้ง่าย ฉะนั้น เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่สนับสนุนกิจการสหกรณ์ ซึ่งเป็นองค์กรเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของรัฐบาลมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้นแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจสหกรณ์จึงสอดคล้องสัมพันธ์กัน และสามารถดำเนินการได้ในทางปฏิบัติ เศรษฐกิจชุมชนจะเป็นสหกรณ์อเนกประสงค์ที่ดำเนินการเศรษฐกิจครบวงจร โดยทำการผลิตสินค้าและบริการเพื่อ “ความพอเพียง” ของชุมชนเท่าที่จะพึงกระทำได้ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน เช่น ในกรณีของข้าวเริ่มตั้งแต่การทำนา การสีข้าว การแปรรูปข้าวไปสู่ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น ทำแป้งขนมจีน แป้งเส้นก๋วยเตี๋ยว ทำขนมต่าง ๆ การบรรจุหีบห่อ การตลาดภายในประเทศและการส่งออก นอกจากการแปรรูปข้าวแล้วยังจะนำไปสู่การผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ด้วย โดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคแบบพอเพียงภายในชุมชนเป็นหลักที่เหลือจึงขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ สิ่งสำคัญต้องยึดหลักพึ่งตนเองทั้งด้านเทคนิควิธีการผลิตใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (สมบัติ สิงฆราช, 2549 : 222) ดังนั้น การพัฒนาชุมชนที่ให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เป็นการพึ่งตนเอง ก็ช่วยให้เศรษฐกิจของชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

3. แนวคิดการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2546, หน้า 195) กล่าวว่า แนวคิดการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนร่วมกันในการจัดการ การควบคุม การใช้ และการกระจายทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจุบัน แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในงานพัฒนาอย่างกว้างขวาง กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้น ไม่ได้กำหนดขึ้นโดยรัฐ แต่ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ประชาชนในชุมชน หรือท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มและเน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กร มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน และพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะผลักดันให้งานต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ กระบวนการพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและประชาชน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาของท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของแนวคิดการมีส่วนร่วม (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538, หน้า 11) ดังนี้

1. ระดับของการมีส่วนร่วม โคอห์น, จอห์น นอร์แมน, และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen, John and Norman, Uphoff) ได้จำแนกระดับการมีส่วนร่วมไว้ 4 ระดับ ดังนี้

1.1 การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) การที่ประชาชนได้เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน การกำหนดนโยบาย และการจัดการเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนาด้วย ตัวเขาเอง ซึ่งถือว่าการระดมความรับผิดชอบ และเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

1.2 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ รวมไปถึงการบริหารงาน การประสานงาน และการขอความช่วยเหลือด้วย

1.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประชาชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันจากบริการทางด้านวัสดุและสังคม โดยจะพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้น

1.4 การมีส่วนร่วมในการประเมิน (Evaluation) สิ่งที่ต้องคำนึง คือ ความเห็น ความชอบ และความคาดหวังของบุคคลและกลุ่ม ซึ่งอาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้

2. แนวคิดพื้นฐานสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ ดังนี้

2.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการพลวัตและมีชีวิต โดยจะเริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นจริง ทำการค้นหาว่าปัญหาคืออะไร มีสาเหตุจากอะไร จากนั้นจึงมุ่ง

ไปยังจุดที่ควรจะเป็นในอนาคต ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ และไม่มีกำหนดกิจกรรมไว้ล่วงหน้า

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะประสบผลสำเร็จได้เมื่อผู้วิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพความสามารถในการคิดและทำงานร่วมกันได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของผู้วิจัย หรือนักพัฒนา และทุกอย่างในชุมชนได้แก่ ทรัพยากร ความรู้ ความชำนาญที่มีอยู่และที่จะหามาได้ในอนาคต

2.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะต้องเริ่มจากความรู้สึกร่วมกันของบุคคลที่มีต่อปัญหาหรือความต้องการของชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจ และกายภาพ

2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดใน 1 วงจร แต่เป็นเพียงการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่

3. เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การส่งเสริมและช่วยเหลือบุคคลหรือชุมชนที่ด้อยโอกาสในสังคม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีเป้าหมาย ดังนี้

3.1 เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ได้ตระหนักถึงปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

3.2 เพื่อดำเนินการวิจัย โดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ การกำหนด และแก้ไขปัญหา

3.3 เพื่อร่วมกับชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

3.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกัน ในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

4. ขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีลำดับขั้นตอนแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

4.1 ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 1 : ระยะก่อนดำเนินการวิจัย

4.1.1 การคัดเลือกชุมชน เป็นการพิจารณาพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งต้องศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน ทั้งทางกายภาพ ทรัพยากรของชุมชน ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร ซึ่งในการรวบรวมข้อมูลดังกล่าว ควรรวบรวมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

4.1.2 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ ผู้วิจัยต้องคอยกระตุ้นและให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความไว้วางใจและยอมรับ ซึ่งการไว้วางใจและการยอมรับจะเกิดขึ้นได้ เมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ดังนั้น การเข้าไปในชุมชนจึงต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มที่มีอยู่เดิมและสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเหล่านั้นก่อน

4.2 ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 2 : ระยะดำเนินการวิจัย

4.2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ปัญหาในชุมชนและการกำหนดแนวทางในการศึกษาชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- การวิเคราะห์ทรัพยากร คือ ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์
- การวิเคราะห์ด้านสังคม เป็นการพิจารณาโครงสร้างประชากรของชุมชน ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกลุ่ม และองค์กรในชุมชน รวมทั้งระดับความรู้ในชุมชน
- การวิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้มุ่งไปที่เรื่องราวได้ของชุมชน และอาชีพ การศึกษา การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนในระดับนี้เป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งการประเมินความเป็นไปได้ของการดำเนินงาน โดยพิจารณาด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งหน่วยงาน องค์กร ภาครัฐและเอกชน

4.2.2 การพิจารณาคำหนดปัญหา เมื่อกำหนดปัญหาได้แล้วจะต้องนำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา และจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปราย แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจเลือก และกำหนดปัญหาอย่างหลากหลาย

4.2.3 การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากกำหนดปัญหา ผู้วิจัยจะต้องร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การออกแบบเครื่องมือ อาจเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ กำหนดเวลาในการเก็บข้อมูล กำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบ และกำหนดวิธีการในการตรวจสอบข้อมูล

4.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก การคัดเลือกทีมงานวิจัยท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้่านออกเขียนได้ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลแล้ว

สามารถสื่อความให้กับสมาชิกได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหา ความรุนแรง และผลกระทบจากปัญหาได้

4.2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน เมื่อได้ข้อมูลที่สรุปสภาพปัญหาแล้ว จะต้องนำเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ได้รับทราบและเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ต่อไป

4.3 ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 3 : ระยะหลังการวิจัย

4.3.1 การวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนของการกำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งโครงการนั้นจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระเบียบกรรมต่าง ๆ ขั้นตอนการดำเนินงาน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน จัดทำตารางและกำหนดเวลาในการดำเนินงานตามโครงการให้ชัดเจน เมื่อกำหนดเรียบร้อยแล้วจะต้องนำเสนอต่อชุมชนต่อไป

4.3.2 การปฏิบัติตามแผน การปฏิบัติควรมีแกนนำกลุ่มทำงาน โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจเป็นกลุ่ม หรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน หากไม่มีก็ควรจัดตั้งขึ้นมาใหม่ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ ก็คือการกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างสมาชิกกับชุมชน ระหว่างสมาชิกกับกลุ่มงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย ซึ่งการมอบหมายงานจะต้องตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล ตลอดจนการกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้วย

4.3.3 การอบรมผู้ปฏิบัติงาน เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในชุมชน การดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้และทักษะเฉพาะด้าน รวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา การเพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยจะต้องจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอก หรือภายในชุมชนที่จะเสริมความรู้ และทักษะให้กับสมาชิก

4.3.4 การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นกิจกรรมที่จำเป็นยิ่ง เพื่อจะได้ทราบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดจากการดำเนินงานตามแผนว่า เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด ขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วมและเป็นผู้ดำเนินการติดตาม

4. แนวคิดและเทคนิคในการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นวิธีการหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวิวัฒนาการมาจากการนั่งสนทนากลุ่มย่อยของนักวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม จะเป็นคำตอบที่แสดงทั้งเหตุผล และอารมณ์ เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนกับการตั้งใจ และการตัดสินใจ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. กำหนดแนวทางในการสนทนา ประกอบด้วยเรื่องที่จะสนทนาและแนวคำถามหรือกรอบคำถาม ซึ่งแนวทางการสนทนากลุ่ม จะต้องนำคำถามที่ร่างไว้มาเรียงลำดับ หรือผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอน โดยจัดตามลำดับความคิดเป็นหมวดหมู่

2. การคัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา เป็นแนวทางในการคัดเลือกบุคคลที่เป็นตัวแทนเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่สามารถตอบคำถามในการศึกษาครั้งนี้ได้ตรงประเด็น และตรงตามวัตถุประสงค์การศึกษามากที่สุด

3. บุคคลที่เกี่ยวข้อง บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสนทนากลุ่มประกอบด้วยบุคคล ดังนี้
3.1 พิธีกร (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อศึกษา พิธีกรต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาถิ่นได้ มีบุคลิกภาพดี สุภาพ อ่อนน้อม

3.2 ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note Taker) เป็นผู้คอยจดบันทึกคำสนทนา ตลอดจนอาการปฏิกิริยาท่าทางของสมาชิกทุกคนที่เข้าร่วม เช่น สีหน้า แววตา การพยักหน้า การส่ายหน้า การยิ้มและการหัวเราะ ก็เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ และเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ในภายหลัง ผู้บันทึกจะต้องพูดและฟังภาษาถิ่นได้ด้วย หน้าที่อีกอย่าง คือ คอยสะกิดเตือนพิธีกร กรณีลืมถามคำถามสำคัญ

3.3 เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป เป็นบุคคลที่คอยอำนวยความสะดวกให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา คือคอยบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกลงและเปลี่ยนเทป คอยกันคนที่ไม่ได้รับเชิญเข้ามาในวงสนทนา

4. อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล เป็นสิ่งที่ช่วยเก็บรวบรวมรายละเอียดต่าง ๆ ในวงสนทนา ที่ผู้บันทึกไม่สามารถสังเกตหรือจดบันทึกได้ทัน ได้แก่ เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียงควรมี 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลื่อมกันประมาณ 5 นาที

5. อุปกรณ์เสริมการสนทนา เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยเสริมให้บรรยากาศในวงสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น ดูเป็นธรรมชาติไม่เครียด ได้แก่ น้ำดื่ม ขนม หรือของขบเคี้ยวเล็ก ๆ น้อย ๆ

6. สถานที่จัดสนทนากลุ่ม ควรกำหนดให้แน่นอน เป็นที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ร้อน ไม่มีเสียงรบกวน หรือไม่มีแมลงคอยตอมหรือกัด และเป็นสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมสนทนา รู้จักดี

7. ของที่ระลึก มอบไว้ก่อนจากกัน เพื่อเป็นสิ่งขอบคุณสมาชิกที่เสียสละเวลามาร่วมวงสนทนาไม่ใช่ค่าจ้าง แต่มอบให้รำลึกถึงกันว่าครั้งหนึ่งเราเคยมานั่งสนทนากลุ่มประเด็นปัญหาด้วยกัน ข้อควรระวัง ควรให้ตามความเหมาะสม อย่าให้เป็นเงื่อนไขที่จะต้องให้ตลอด

8. ระยะเวลา ควรใช้เวลาในการสนทนากลุ่มควรมานไม่เกิน 2 ชั่วโมง 15 นาที นับแต่เริ่มคำถามแรก เพราะถ้านานกว่านี้สมาชิกจะเมื่อยล้า หรือคำตอบที่ได้เป็นการตอบไม่ได้ตั้งใจ

5. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

อนุก นาคะบุตร (2536) ได้ให้ข้อสรุปถึงกระบวนการเรียนรู้ ที่ช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนไว้ว่ามีขั้นตอนหลักอยู่ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การแสวงหาและพัฒนาระบบคุณค่าใหม่ของปัจเจกบุคคลหรือผู้นำชุมชน โดยผ่านกระบวนการเสวนา ศึกษาดูงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลใหม่ แล้วนำมาทดลองปฏิบัติจนเห็นผล และได้รับบทเรียนที่เป็นรูปธรรม จนสรุปเป็น “ระบบคุณค่าใหม่” ที่สอดคล้องกับตนเองและสมาชิก

2. การเชื่อมโยงผู้นำชุมชนที่มี “ระบบคุณค่าใหม่” โดยการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนให้เกิดการวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ในชุมชน และการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ใน เชิงพัฒนาการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันที่เป็นจริงนี้ จะส่งผลให้เกิดความเป็นองค์กรของชุมชนนั้น เกิดการตั้งกฎระเบียบ กติกา และการจัดการของชุมชน

3. การเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและผู้นำแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่นที่มีปัญหาร่วมกัน เช่น กรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ป่าผืนเดียวกัน ลุ่มน้ำเดียวกัน ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวกัน โดยเปิดเวทีชาวบ้านให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน พัฒนาถึงขีดความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน และพัฒนามาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือระหว่างองค์กรที่มีความสนใจหรือปัญหาร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมหลักที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่ อันจะนำมาซึ่งการสร้างภูมิปัญญา และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันเป็นเครื่องมือในการ “ระดมสมอง” ของชาวบ้านในการวิเคราะห์ข้อมูลใหม่ร่วมกันและในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มเติมจากกันและกัน ทั้งในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน

6. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ (2522) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดกระบวนการกลุ่มไว้ว่า กลุ่มเกิดจากการที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มามีความสัมพันธ์กัน โดยมีผลประโยชน์และเป้าประสงค์ร่วมกัน โดยความสัมพันธ์นั้นมีตั้งแต่สั้นไปหามาก ซึ่งดูได้จากช่วงเวลาการคงอยู่ของกลุ่มว่าสั้น หรือยาว ขนาดของกลุ่มมีตั้งแต่เล็กไปจนถึงใหญ่ เนื่องจากกลุ่มเกิดจากการรวมตัวของบุคคลต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิก ดังนั้นกลุ่มจึงมีความสำคัญต่อสมาชิกแต่ละคน เพราะสมาชิกมักจะถือว่ากลุ่มคือคน ที่แสดงให้เห็นคุณค่าของกลุ่มที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์กับกลุ่มของเขา

นอกจากประเด็นที่ว่ากลุ่มเกิดขึ้นจากพื้นฐานของการตอบสนองความต้องการหรือเป้าประสงค์ร่วมกันของสมาชิกกลุ่มแล้ว ยังมีสาเหตุอื่นๆที่ทำให้เกิดกลุ่มขึ้นมา ดังนี้

1. เนื่องจากการที่อยู่ใกล้ชิดกันของบุคคล ทั้งนี้เพราะความใกล้ชิดกันมักจะมีผลทำให้มีความสนใจซึ่งกันและกัน และคนที่อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน
2. ความคล้ายคลึงกันในบางสิ่งบางอย่าง การมีอะไรเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเรามีสัมพันธ์กัน เช่น คนมีลักษณะนิสัยใจคอความชอบที่คล้ายกัน หรือคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน
3. คนที่อยู่ในสถานการณ์ตั้งเครียดด้วยกัน ภาวะที่คนรู้สึกตั้งเครียดหรือรู้สึกอันตรายนี้ มักจะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลเผชิญภาวะการณ์เช่นนี้ร่วมกัน เช่น มีการแก้ปัญหาพร้อมหรือในลักษณะเดียวกันก็จะมามีความสัมพันธ์ รวมตัวกันเพื่อหาทางออกร่วมกันในการแก้ปัญหา นั้น ๆ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้ ได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ

การประกอบธุรกิจให้ประสบความสำเร็จ ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่จะเข้ามามีผลกระทบ เนื่องจากองค์กรธุรกิจต่าง ๆ ล้วนเป็นระบบเปิด ที่ต้องมีการดำเนินงานภายในที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยองค์กรจะมีการแลกเปลี่ยนปัจจัยในการดำเนินงานและผลลัพธ์ในรูปของผลิตภัณฑ์ กับ

สภาพแวดล้อมภายนอกอยู่เสมอ แม้ปัจจัยภายในขององค์กร เช่น ทรัพยากรมนุษย์ วัตถุดิบ เครื่องจักร เครื่องมือ หรือเงินทุน ก็มีการแลกเปลี่ยนกับสภาพแวดล้อม ถึงแม้องค์กรธุรกิจต่าง ๆ จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันตามลักษณะของสินค้าและบริการที่ตนผลิตและให้บริการแก่ลูกค้า องค์กรต่างต้องปฏิบัติการและแข่งขัน ภายใต้กฎเกณฑ์ของสภาพแวดล้อม การทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อมจะมีความสำคัญต่อการคาดการณ์และเตรียมการรองรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น (มัลลิกา ต้นสอน, 2544 : 43)

1.1 โครงสร้างของสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมขององค์กรประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายใน และภายนอกขอบเขตขององค์กร ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของแต่ละองค์กร สภาพแวดล้อมขององค์กรประกอบด้วยสถาบันและแรงผลักดันต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพลในทางบวกหรือลบทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่องค์กร ดังภาพ

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างสภาพแวดล้อมของธุรกิจ
ที่มา (มัลลิกา ต้นสอน, 2544 : 45)

จากภาพโครงสร้างสภาพแวดล้อมของธุรกิจแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อม 3 ระดับ คือ (1) สภาพแวดล้อมทั่วไป (general environment) เป็นสภาพแวดล้อมในระดับมหภาคที่อยู่วงนอกสุด และมักจะก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างและเป็นผลกระทบทางอ้อมต่อธุรกิจ (2) สภาพแวดล้อมในการดำเนินการ (operating environment) เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานและการแข่งขันของธุรกิจ ได้แก่ แรงงาน ลูกค้า การแข่งขัน ผู้ขาย วัตถุดิบ (3) สภาพแวดล้อมภายในองค์กร (internal environment) เป็นปัจจัยที่อยู่ภายในองค์กร และมีส่วนส่งเสริมหรือจุดรั้งศักยภาพในการดำเนินงานของธุรกิจ ได้แก่ การจัดการ บุคลากร การตลาด การเงิน และการผลิต

นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมแต่ละระดับยังมีความเกี่ยวพันกัน และมีผลต่อองค์การในภาพรวม ซึ่งองค์การต้องตื่นตัวและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลง รวมทั้ง องค์การก็มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้น หากมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถจำแนกปัจจัยต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมว่ามีอะไรบ้าง มีความเข้าใจว่าแต่ละปัจจัยมีคุณสมบัติอย่างไร และความสัมพันธ์ของแต่ละปัจจัยจะมีผลกระทบต่อการทำงานขององค์การและปัจจัยอื่น ๆ อย่างไร ก็จะสามารถกำหนดแนวทางการดำเนินงานและตัดสินใจในปัญหาขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 สภาพแวดล้อมทั่วไป เป็นสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่อยู่วงนอกสุดจากขอบเขตขององค์การ ซึ่งมักจะเป็นสภาพแวดล้อมที่มีขอบเขตครอบคลุมกว้างในระดับมหภาค องค์กรไม่สามารถควบคุมได้และไม่มีผลกระทบโดยตรงในทันทีต่อองค์การ แต่จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานในเชิงลึกของธุรกิจ โดยที่สภาพแวดล้อมภายนอกที่สำคัญมี 5 ประการ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองและกฎหมาย เทคโนโลยี และปัจจัยระหว่างประเทศ

เศรษฐกิจ (economic) จะเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดสรรและกระจายทรัพยากรของสังคมหรือประเทศ ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนสูงสุด โดยการปรับตัวทางเศรษฐกิจจะมีผลต่อการดำเนินงานของธุรกิจในระดับและขนาดต่าง ๆ ซึ่งผู้บริหารสามารถติดตามศึกษาได้จากข้อมูลทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมและจัดทำโดยหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน โดยมีตัวเลขเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น รายได้ประชาชาติ อัตราดอกเบี้ย อัตราเงินเฟ้อ อัตราการว่างงาน ดัชนีผู้บริโภค เป็นต้น

สังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural) จะเป็นปัจจัยที่เป็นเครื่องมือบังคับ คุณสมบัติ ธรรมชาติ และบทบาทของสังคมที่ธุรกิจเป็นสมาชิก ซึ่งผู้บริหารสามารถพิจารณาจากข้อมูลในด้านต่าง ๆ ทั้งในเชิงคุณภาพหรือปริมาณ เช่น อัตราเพิ่มของประชากร อัตราการรู้หนังสือ ระดับการศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต การกระจายตัว

และการเคลื่อนที่ของประชากร เป็นต้น ซึ่งข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรม ในแต่ละมิติจะเป็นภาพสะท้อนความเป็นไปและทิศทางของสังคม นอกจากนี้ผู้จัดการต้องตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคม ไม่ว่าจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหรือค่อยเป็นค่อยไปก็จะ ต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน โดยเราไม่สามารถหยุดยั้งได้ เพียงแต่ต้องพยายามศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อที่จะบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับข้อจำกัดที่มี

การเมืองและกฎหมาย (political and legal) การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและกลไกการใช้อำนาจของรัฐ เช่น รูปแบบการปกครอง การจัดระบบ การบริหารราชการ ทัศนคติของรัฐบาลที่มีต่ออุตสาหกรรม ตัวแทนของพรรคการเมือง ที่จะขึ้นดำรงตำแหน่งในกระทรวงสำคัญที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ พรรคการเมืองที่จะบริหารประเทศ ในอนาคต เสถียรภาพของรัฐบาล บรรยากาศทางการเมือง ส่วนกฎหมาย เป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบและข้อกำหนด ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติ เพื่อความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า โดยกฎหมายอาจสร้างโอกาสหรือข้อจำกัดในการดำเนินธุรกิจได้ เช่น กฎหมายการเปิดเสรีทางการค้า กฎหมายแรงงาน กฎหมายด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งผู้บริหารต้องมีความเข้าใจในสภาพปัจจุบันและทิศทางอนาคต เพื่อตัดสินใจเลือกโอกาสที่เหมาะสมของธุรกิจ และลดความเสี่ยงจากความผิดพลาดในการดำเนินงาน

เทคโนโลยี (technology) เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคนิคในการแปรรูปปัจจัยนำเข้าให้เป็นสินค้าหรือบริการ ซึ่งอาจเป็นการพัฒนากระบวนการผลิต กระบวนการทำงาน พัฒนาเครื่องจักร เครื่องมือ อุปกรณ์ เช่น การนำเทคโนโลยีหุ่นยนต์ และระบบการผลิตอัตโนมัติมาใช้ เพื่อเพิ่มผลผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม การนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เข้ามาช่วยในการบริหารงาน การให้บริการแก่ลูกค้า การพัฒนาของเทคโนโลยีทำให้ธุรกิจจะต้องปรับตัวเพื่อมิให้ ล้าสมัยและสามารถแข่งขันกับคู่แข่งได้

ปัจจัยระหว่างประเทศ (international) เป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานขององค์กร โดยเฉพาะการเปิดเสรีทางการค้าและการแข่งขันที่ธุรกิจจากต่างประเทศสามารถเข้ามาแข่งขันในการผลิตและการบริการกับธุรกิจท้องถิ่น ทำให้องค์กรธุรกิจต้องตื่นตัวและดำเนินงานในเชิงรุก ขณะเดียวกันหลายองค์กรธุรกิจมีการขยายขอบเขต การดำเนินงานไปต่างประเทศ เพื่อขยายตลาดและการลงทุน ซึ่งจะมีความซับซ้อนกว่า การแข่งขันในท้องถิ่น ธุรกิจจึงต้องพิจารณาปัจจัยระหว่างประเทศต่าง ๆ ได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านกฎหมาย ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ การเมือง ของประเทศคู่ค้าและประเทศที่มีอิทธิพลต่อธุรกิจของโลก

1.3 สภาพแวดล้อมการดำเนินงาน เป็นสภาพแวดล้อมที่มีความใกล้ชิดกับการดำเนินงานขององค์กร และมีส่วนประกอบที่เฉพาะเจาะจงกว่าสภาพแวดล้อมทั่วไป การเปลี่ยนแปลงขององค์กรและสภาพแวดล้อมจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งอาจเรียกว่า สภาพแวดล้อมของอุตสาหกรรมหรือสภาพแวดล้อมในการแข่งขัน การปรับตัวของสภาพแวดล้อมในการดำเนินงานมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของบริษัท และในทางกลับกันการปรับตัวของธุรกิจก็จะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทำให้ผู้บริหารจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมในระดับนี้ให้ชัดเจน เพื่อที่จะนำโอกาสที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่องค์กร โดยสภาพแวดล้อมการดำเนินงานที่สำคัญ ได้แก่ ลูกค้า การแข่งขัน แรงงาน ผู้ขายวัตถุดิบ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ลูกค้า (customers) เป็นบุคคลหรือนิติบุคคลที่ซื้อสินค้าหรือบริการจากธุรกิจ ลูกค้าเป็นผู้สร้างรายได้ให้กับธุรกิจ จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำรงอยู่หรือล้มเลิกกิจการของธุรกิจ การที่ผู้บริหารรู้จักและเข้าใจลูกค้า จะทำให้เขามีความคิดที่จะพัฒนาตลาดและสร้างการยอมรับของลูกค้าที่มีต่อผลิตภัณฑ์หรือบริการขององค์กรมากขึ้น โดยเฉพาะในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับการตลาดแบบสร้างความสัมพันธ์

การแข่งขัน (competitors) ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรประกอบด้วยธุรกิจที่ต้องแข่งขัน เพื่อให้ครอบครองทรัพยากรหรือตลาด การทำความเข้าใจกับคู่แข่ง เป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนากลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมในการแข่งขันจึงเป็นงานเชิงกลยุทธ์ขั้นพื้นฐาน ที่สำคัญและท้าทายสำหรับผู้บริหาร โดยที่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมในการแข่งขันช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจถึงจุดแข็ง จุดอ่อนและความสามารถของคู่แข่งในปัจจุบันและอนาคต ตลอดจนสามารถพยากรณ์กลยุทธ์ที่คู่แข่งจะใช้ ทำให้สามารถกำหนดกลยุทธ์ในการตอบสนองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นจริงแล้ว แต่ละอุตสาหกรรมไม่เพียงแต่ต้องพิจารณาคู่แข่งขันในปัจจุบันเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาปัจจัยอื่นที่สามารถเข้ามาทดแทน หรือลดความสามารถในการแข่งขันขององค์กร ได้แก่ ความสามารถในการต่อรองของลูกค้า สินค้าทดแทน ความสามารถในการต่อรองของผู้ขายวัตถุดิบ และคู่แข่งรายใหม่ที่อาจเข้ามาในตลาด

แรงงาน (labors) เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของธุรกิจ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่ต้นทุนแรงงานมีผลสำคัญต่อค่าใช้จ่ายของธุรกิจแรงงานจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินธุรกิจ โดยผู้บริหารต้องพิจารณาประเด็นสำคัญด้านแรงงาน เช่น อุปสงค์ อุปทานของแรงงาน ระดับของทักษะและ

ความสามารถในการพัฒนา อายุเฉลี่ย และค่าจ้างแรงงาน เป็นต้นนอกจากนี้ ผู้บริหารต้องพิจารณา ประเด็นทางแรงงานที่สังคมให้สนใจ เช่น แรงงานเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ บุคคลด้อยโอกาส และสวัสดิการแรงงาน รวมทั้งทำความเข้าใจแรงงานทั้งในภาพรวมและภาพเฉพาะของอุตสาหกรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ ที่เป็นประโยชน์ต่อความสำเร็จขององค์กร

ผู้ขายวัตถุดิบ (suppliers) จะเกี่ยวกับบุคคลที่จัดหาทรัพยากรในการผลิตและดำเนินการให้กับองค์กร เพื่อที่ธุรกิจจะแปรรูปทรัพยากรที่ได้ให้เป็นสินค้าหรือบริการสำหรับนำเสนอต่อลูกค้า โดยผู้บริหารต้องเข้าใจว่าในตลาดมีผู้ขายวัตถุดิบอยู่กี่ราย คุณภาพของสินค้า ราคา ความน่าเชื่อถือ การให้เครดิต และความสามารถในการจัดส่งสินค้าของผู้ขายแต่ละรายเป็นอย่างไร เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและผู้ขายวัตถุดิบจะมีผลกระทบเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานขององค์กร และผู้ขายวัตถุดิบจะมีผลกระทบเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานขององค์กร โดยเฉพาะในอนาคตที่จะมีการบูรณาการการค้าเชิงวัสดุ (logistics) ที่เริ่มต้นตั้งแต่ผู้ขายวัตถุดิบ การผลิต เก็บรักษา และส่งต่อยังผู้บริโภค หรือที่เรียกว่า การจัดการซัพพลายเชน (supply chain management) โดยพัฒนาเทคนิคการผลิตต่าง ๆ ให้ต่อเชื่อมกับผู้ขายวัตถุดิบ

1.4 สภาพแวดล้อมภายในองค์กร หมายถึง สภาพแวดล้อมภายในขอบเขตขององค์กร ซึ่งสามารถควบคุมได้ ไม่เหมือนสภาพแวดล้อมการดำเนินงานหรือสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปที่อยู่ภายนอกองค์กร ปกติปัจจัยภายในองค์กรจะมีผลโดยตรงและมีผลเจาะจงต่อการบริหารงาน และการดำเนินงานของธุรกิจ ที่อาจก่อให้เกิดจุดแข็งหรือจุดอ่อนในการดำเนินงาน สภาพแวดล้อมภายในที่สำคัญ มีดังนี้

ปัจจัยด้านองค์การและการบริหาร เป็นการพิจารณาถึงความสามารถในการบริหารงาน เช่น เครื่องช่วยในการติดต่อสื่อสาร โครงสร้างองค์กร ประสิทธิภาพสำเร็จขององค์กร นโยบาย กฎเกณฑ์ ขั้นตอนปฏิบัติ ตลอดจนความสามารถของทีมงานหรือผู้บริหาร เป็นต้น

ปัจจัยด้านทรัพยากรมนุษย์ เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับการสร้างความสามารถในการแข่งขันขององค์กร ผ่านกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เช่น การสรรหา การคัดเลือก การฝึกอบรมและพัฒนา การประเมินผลงาน ระบบจูงใจต่าง ๆ การหมุนเวียนของบุคลากร การลางาน การขาดงาน และแรงงานสัมพันธ์ เป็นต้น

ปัจจัยด้านการตลาด เป็นการพิจารณาความสามารถในการเข้าถึงและชักจูงใจลูกค้าให้ใช้สินค้าและบริการของธุรกิจ โดยการแบ่งส่วนตลาด กลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ กลยุทธ์การตั้งราคา กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาด กลยุทธ์การกระจายสินค้า และพฤติกรรมผู้บริโภค เป็นต้น

ปัจจัยด้านการผลิตและการดำเนินงาน เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพในการแปรรูปปัจจัยนำเข้าให้เป็นผลลัพธ์ขององค์กร การพัฒนาผลิตภาพของธุรกิจจากการจัดตั้งโรงงานหรือผังการทำงาน การใช้เทคโนโลยี การจัดการวัตถุดิบ การควบคุมสินค้าคงคลัง การจัดการคุณภาพ การใช้ผู้รับเหมารายย่อย เป็นต้น

ปัจจัยด้านการเงิน เป็นการพิจารณาความสามารถในการบริหารเงินทุนของกิจการจากสถานะทางการเงิน สภาพคล่องทางการเงิน ความสามารถในการทำกำไร โอกาสในการลงทุน เป็นต้น

ปัจจัยด้านการวิจัยและพัฒนา เป็นการพิจารณาถึง ความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างนวัตกรรมให้เป็นที่ต้องการของลูกค้า ซึ่งเกี่ยวกับนโยบายของกิจการ การให้สำคัญในการวิจัยและพัฒนา ความรู้ ความสามารถของบุคลากร งบประมาณ ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

2. การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค

การวิเคราะห์ SWOT (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในประเมินสถานการณ์ว่ามีสิ่งแวดล้อมภายในใดที่ก่อให้เกิดเป็นจุดแข็ง (Strength) และจุดอ่อน (Weakness) และมีสิ่งแวดล้อมนอกใดที่ก่อให้เกิดเป็น โอกาส (Opportunity) และอุปสรรค (Threat) ต่อการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดของกิจการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors Analysis) การวิเคราะห์ปัจจัยภายใน เป็นการตรวจสอบและประเมินความพร้อมของกิจการในด้านต่าง ๆ ภายใต้ขีดความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้เพราะ ความพร้อมภายในของกิจการในการตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก เปรียบเสมือนดัชนีที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จทางธุรกิจของกิจการได้อย่างหนึ่งด้วย ซึ่งการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน ประกอบด้วยการนำเอาปัจจัยภายในต่าง ๆ ที่อยู่ในองค์กร มาวิเคราะห์เพื่อค้นหาสิ่งที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของตน ดังนี้

1.1 การวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength) การวิเคราะห์จุดแข็ง เป็นการวิเคราะห์ถึงข้อดี หรือข้อเด่นของกิจการ สินค้า หรือบริการ ที่ธุรกิจมีอยู่เหนือกว่าคู่แข่งอื่น ดังนั้นถ้าข้อดีที่มีอยู่นั้นคล้ายกับข้อดีที่คู่แข่งอื่นมีอยู่ ก็จะไม่ถือว่าเป็นจุดแข็งที่โดดเด่น การวิเคราะห์จุดแข็งของธุรกิจอาจพิจารณาจากปัจจัยภายในของกิจการในด้านต่าง ๆ อาทิ ส่วนประสมทางการตลาด การผลิต การจัดการ การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ชื่อเสียง ภาพพจน์ และส่วนครองตลาด จากนั้นจึงนำมา

เปรียบเทียบกับคู่แข่งขั้นทางการตลาดว่า ธุรกิจมีปัจจัยภายในใดเป็นจุดแข็งที่เด่นชัดเมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่ง

1.2 การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness) การวิเคราะห์จุดอ่อน เป็นการวิเคราะห์ถึงข้อเสียเปรียบ หรือข้อด้อยของกิจการ สินค้า หรือบริการ เมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่ง ซึ่งปัจจัยภายในที่ นำมาวิเคราะห์จุดอ่อน จะใช้ปัจจัยเดียวกับปัจจัยที่นำมาพิจารณาจุดแข็ง ซึ่งจะช่วยให้กิจการสามารถหาวิธีในการแก้ไขและเปลี่ยนจุดอ่อนนั้น ให้เป็นจุดแข็งขึ้นมา หรืออาจใช้จุดแข็ง มาหักล้างจุดอ่อนที่มีอยู่

2. การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก (External Factors Analysis) การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกจะเป็นการตรวจสอบ และประเมินถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่กิจการไม่สามารถควบคุม และเปลี่ยนแปลงได้ แต่ปัจจัยดังกล่าวอาจสร้างโอกาส หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจของกิจการได้ การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก อาจแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

2.1 การวิเคราะห์โอกาส (Opportunity) การวิเคราะห์โอกาส เป็นการวิเคราะห์ถึงข้อได้เปรียบอันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก ที่เอื้อให้แผนการตลาดเป็นไปได้ในทางที่ราบรื่นและสอดคล้องกับทรัพยากรที่ธุรกิจมีอยู่ การวิเคราะห์โอกาสจะพิจารณาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ภายนอกกิจการว่า ส่งผลดีต่อการดำเนินงานด้านการตลาดอย่างไร อาทิ อัตราดอกเบี้ยเงินกู้เงินต่ำลง แนวนโยบายสนับสนุนธุรกิจของรัฐบาล อำนาจการซื้อของผู้บริโภคสูงมากขึ้น หรืออัตราการว่างงานที่ลดต่ำลง เป็นต้น

2.2 การวิเคราะห์อุปสรรค (Threat) การวิเคราะห์อุปสรรคเป็น การวิเคราะห์ถึงข้อจำกัดในการทำธุรกิจอันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านการตลาด ของกิจการจนทำให้แผนการตลาดไม่ราบรื่นตามที่กำหนดไว้ การวิเคราะห์อุปสรรคโดยทั่วไปจะพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมภายนอกว่า ส่งผลด้านลบต่อการดำเนินงานอย่างไร เช่น คู่แข่งมีสูงมากขึ้น น้ำมันราคาแพงขึ้น อำนาจการซื้อของผู้บริโภคลดลง กระแสความนิยมลดลง หรือภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

3. กระบวนการจัดการ

งานจัดการถือเป็นงานที่มีบทบาทความสำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวขององค์กรยิ่งในปัจจุบันที่สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง ธุรกิจเผชิญกับการแข่งขันมากขึ้น เพื่อให้งานดำเนินไปได้ด้วยดี หน้าที่การจัดการ (management functions) ในทุกองค์การ ของผู้จัดการทุกระดับที่ต้องปฏิบัติได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม

3.1 การวางแผน (planning) เป็นกระบวนการในการคิดก่อนลงมือกระทำงานใด ๆ โดยมีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายในการทำงาน วิธีการปฏิบัติงาน รวมทั้งกำหนดทรัพยากรที่ต้องใช้ เพื่อให้งานเป็นไปตามทิศทางที่มุ่งหวังไว้

3.2 การจัดองค์การ (organizing) เป็นกระบวนการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของงาน บทบาท อำนาจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ ของงานและกลุ่มงานต่าง ๆ เพื่อจัดบุคลากรเข้าไปปฏิบัติงานตามโครงสร้างองค์การ อย่างเป็นระบบ ระเบียบ ประสานกัน ได้ดี และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

3.3 การนำ (leading) เป็นกระบวนการจูงใจ กระตุ้น ผลักดัน โน้มน้าว สื่อสารด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทุ่มเทจิตใจและสติปัญญาในการปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ โดยมีใช้การใช้อำนาจสั่งการเพียงอย่างเดียว แต่จะสร้างความผูกพันกับทิศทางขององค์การ และความผูกพันระหว่างสมาชิกในองค์การ เพื่อร่วมกันทำงานให้บรรลุจุดหมาย

3.4 การควบคุม (controlling) เป็นกระบวนการติดตามงานที่ปฏิบัติว่าเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่เพียงใด โดยมีการกำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานในการทำงาน วัดและประเมินผลการปฏิบัติงาน แล้วนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพิจารณา เพื่อปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

4. แนวคิดการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

แนวคิดความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มวิสาหกิจเกิดความเข้มแข็ง หรือสามารถพึ่งพาตนเองได้ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างถึงใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545) ได้กล่าวถึงชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกของชุมชนเรียนรู้มีการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มความรู้ที่จำเป็นให้แก่ชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจาก การลงมือทำร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ขั้นสูงเรียกว่า ปัญญา ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ เพราะปัญญาเช่นนี้จะเสมือนพลังผลักดันชุมชนตลอดเวลาต้องเป็น

ชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง ต้องรู้จักถึงการวางแผน คือ มีโครงการของชุมชน ในโครงการต้องระบุชัดเจนว่า ชุมชนจะทำอะไร ใครจะทำ ทำที่ไหน ทำเมื่อไรและทำอย่างไร การจัดกระบวนการเป็นการเตรียมการเพื่อการดำเนินการตามแผนข้อแรก ต้องเตรียมคน วัสดุ และเงิน มีการวางแผนว่า ใครรับผิดชอบงานใด การลงมือตามแผนเป็นการทำตามแผนงานที่กำหนด และปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน สามเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณแสดงออกโดยการที่สมาชิกมีความผูกพัน รักดีต่อชุมชน เลียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนห่วงแหนชุมชน มีสิ่งทีสมาชิกจะยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น มีวัด มีพระ หรือมีผลประโยชน์ปัจจุบันและอนาคตร่วมกันทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง สี่เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ หมายถึงภาพรวมของคนมีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุขเป็นยอดของคุณภาพและคุณธรรมสันติภาพก็เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้

การบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ควรอยู่ในระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งหมายถึง ชุมชนที่ใช้คุณธรรม และวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สัจจะ การทำความดี ความมีเมตตา การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ การมีสมานฉันท์ เป็นทั้งการประพฤติปฏิบัติทางด้านสังคม และเป็นมิติการทำธุรกิจของชุมชนในเวลาเดียวกันด้วย การทำธุรกิจของภาคเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้แบ่งแยกความสมเหตุสมผลในการทำธุรกิจออกจากคุณงามความดีและความสมานฉันท์ของชุมชนในแง่นี้เราอาจเรียกระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองตามคุณลักษณะที่ว่า “ระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม” ก็ได้ (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2542)

5. การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (knowledge management) เป็นกระบวนการเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร โดยให้สมาชิกได้มีโอกาสในการแบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกัน เนื่องจากความรู้ที่มีอยู่มากมายในกลุ่ม ในชุมชน หากมีการจัดการความรู้ที่ดีเป็นระบบ ทำให้ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิตได้ ก็จะเป็นหนทางที่ทำให้ชาวบ้านได้แก้ไขปัญหของตนเอง และพัฒนาชุมชนของตนในวิถีที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

5.1 ความแตกต่างของข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และภูมิปัญญา

ข้อมูล (data) สารสนเทศ (information) ความรู้ (knowledge) และภูมิปัญญา (wisdom) มีความแตกต่างกัน ข้อมูลเป็นเหตุการณ์ ตัวอักษร คำ ที่ไม่มีบริบท หากเราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลเหล่านั้น จะเป็นสารสนเทศ และถ้าเข้าใจถึงรูปแบบของสารสนเทศ จะเป็นความรู้ และถ้าเข้าใจถึงหลักการ (principles) ของรู้นั้น ก็จะเป็นภูมิปัญญา พรชิตา วิเชียรปัญญา (2547) กล่าวว่าข้อมูล เป็นข้อมูลดิบ ที่เกิดจากการทำงาน หากนำข้อมูลดิบผ่านการประมวลผล เช่น จัดเรียง จัดกลุ่ม จำแนกตามการใช้งาน ข้อมูลดิบเหล่านั้นจะมีคุณค่า เรียกว่าสารสนเทศ (information) ซึ่งสารสนเทศหนึ่งอาจมีคุณค่าสำหรับคนกลุ่มหนึ่งแต่อาจไม่มีคุณค่าสำหรับคนอีกกลุ่มก็ได้ ส่วนความรู้ เป็นกระบวนการจัดเก็บ เลือกใช้และบูรณาการ การใช้สารสนเทศเหล่านั้นให้เป็นความรู้ใหม่ ความรู้ใหม่จึงเกิดขึ้นจากการผสมผสานความรู้และประสบการณ์เดิมกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ

5.2 ประเภทของความรู้ การแบ่งประเภทของความรู้สามารถจัดแบ่งได้หลายรูปแบบ เนื่องจากมองได้หลายมิติ ความรู้ อาจแบ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรม กับความรู้ที่แฝงอยู่ในองค์กร ความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรมเป็นความรู้ที่เกิดจากศรัทธา ความเชื่อ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การเฝ้าสังเกต ส่วนความรู้ที่แฝงอยู่ในองค์กร ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในวิธีการทำงาน คู่มือการทำงาน กฎระเบียบข้อบังคับ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสามารถแบ่งประเภทความรู้ในรูปแบบอื่นได้อีก ซึ่งในที่นี้ จะแบ่งความรู้เป็น 2 ส่วน คือความรู้ที่มองเห็นชัดเจน (Explicit Knowledge) กับความรู้ที่มองเห็นไม่ชัด (Tacit Knowledge) หรือความรู้โดยนัย (พรชิตา วิเชียรปัญญา, 2547) ความรู้ที่ชัดเจนหรือที่เป็นทางการ เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และใช้ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ เอกสาร ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ ความรู้ประเภทนี้สามารถสื่อสารและเผยแพร่ได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ส่วนความรู้ที่มองเห็นไม่ชัดเจน หรือความรู้ที่ไม่เป็นทางการ เป็นความรู้เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล เป็นทักษะที่สั่งสมจากประสบการณ์

ความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน ผ่านการสังเกต การสนทนา การฝึกอบรม ความรู้ประเภทนี้ไม่สามารถจัดให้เป็นระบบหรือหมวดหมู่ แต่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้โดยการสังเกตและเลียนแบบ แต่เป็นหัวใจสำคัญในการที่ทำให้งานประสบความสำเร็จ

ความรู้โดยส่วนใหญ่มักเป็นความรู้โดยนัยที่สั่งสมในตัวบุคคลหรือในองค์กร หากมีการจัดการที่ดีเป็นระบบ ก็จะสร้างความรู้ได้เปรียบในการแข่งขัน สามารถเพิ่มศักยภาพให้องค์กร ทำให้องค์กรพัฒนาได้อย่างเข้มแข็ง หากชุมชนนำหลักของการจัดการความรู้ไปประยุกต์ใช้ ในการสร้างความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สืบทอดองค์ความรู้ผ่านกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ มีเวทีสำหรับการเรียนรู้แจ้ง

6. การพัฒนาองค์กร

การพัฒนาองค์กร มาจากคำว่า พัฒนา (development) ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 779) และคำว่าองค์กร (organization) หมายถึง ศูนย์รวมกลุ่มบุคคลหรือกิจการที่ประกอบขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน เพื่อดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในตราสารจัดตั้งซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน หรือหน่วยงานระหว่างประเทศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 1321)

การพัฒนาองค์กรมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพทั่วทั้งองค์กร ซึ่งสามารถจำแนกเป้าหมายเป็น 2 ประการ คือเป้าหมายในเชิงกระบวนการและเป้าหมายที่เป็นผลลัพธ์ เป้าหมายเชิงกระบวนการ เป็นเป้าหมายที่จะปรับปรุงกระบวนการต่าง โดยเน้นการหาวิธีการที่จะส่งเสริมและเอื้ออำนวยให้คนปฏิบัติงานร่วมกันได้อย่างดี เช่น ปรับปรุงการติดต่อสื่อสาร ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และการตัดสินใจระหว่างสมาชิก ส่วนเป้าหมายที่เป็นผลลัพธ์ เป็นการปรับปรุงผลการปฏิบัติงานของสมาชิก เป็นเป้าหมายที่เห็นว่า อะไรคือความสำเร็จที่แท้จริงจากความพยายามของบุคคลและกลุ่ม จึงมักเป็นการปรับปรุงการปฏิบัติการกิจเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตามที่ต้องการ

6.1 ความจำเป็นที่ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์กร สภาพการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ ต้องตระหนักและทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยการวางแผนล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ โดยการพัฒนาองค์กร ได้แก่ (สุนันทา เลานันท์, 2548 : 61)

1. ความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแนวยุทธศาสตร์ด้านการจัดการ เช่น ปรับปรุงแก้ไขเรื่องเทคนิคและวิธีการปฏิบัติงาน ระบบการวินิจฉัยสั่งการ การจูงใจ การสื่อสาร การให้รางวัล

2. ความจำเป็นที่ต้องสร้างบรรยากาศขององค์กร ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของบุคคลและองค์กร และต้องเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในองค์กรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ถ้าผู้บริหารระดับสูงที่มีบทบาทในการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานขององค์กรตระหนักถึงความต้องการนี้อย่างแท้จริง องค์กรนั้นก็พร้อมที่จะพัฒนาองค์กร

3. ความจำเป็นต้องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขององค์กร เช่น เดิมองค์กรมีการบริหารแบบครอบครัว และเห็นว่าไม่เหมาะสมกับสถานะการแข่งขันในปัจจุบัน จึงต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริหาร ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ สิ่งด้วยกัน เช่น เปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม หลักเกณฑ์ในการบริหาร

4. ความจำเป็นต้องการเปลี่ยนโครงสร้างและบทบาทต่าง ๆ ขององค์กร เนื่องจากโครงสร้างเดิม ไม่เหมาะสม ไม่ชัดเจนในการกำหนดบทบาทหน้าที่ของบางหน่วยงานในองค์กร

5. ความจำเป็นต้องปรับปรุงความร่วมมือร่วมใจระหว่างกลุ่ม เนื่องจากมีความขัดแย้ง ชิงดีชิงเด่นกัน ถ้าองค์กรตระหนักและยอมรับว่าข้อขัดแย้งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สามารถควบคุมได้ ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดโครงการเพื่อเพิ่มความร่วมมือร่วมใจระหว่างกลุ่ม

6. ความจำเป็นต้องการที่จะทำให้ระบบสื่อสารเปิดกว้างยิ่งขึ้น เนื่องจากองค์กรมีปัญหาในการติดต่อสื่อสาร เช่น ข้อมูลข่าวสารไปไม่ถึงทั่วถึง ไม่เปิดเผย ไม่ชัดเจน บิดเบือน ซึ่งส่งผลกระทบต่อการบริหารและการปฏิบัติในองค์กร

7. ความจำเป็นต้องมีการวางแผนที่ดีขึ้น เนื่องจากการทำงานที่ผิดพลาด ถ้าซ้ำอาจเกิดการวางแผนที่ไม่ดี หรือมิได้วางแผนการทำงาน บุคลากรขาดทักษะในการวางแผน การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งonhaสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์กร

8. ความจำเป็นต้องยุบรวมกับหน่วยงานอื่นหรือองค์กรอื่น การรวมหน่วยงานต่างๆ เข้าด้วยกัน เนื่องจากเกิดปัญหาความซ้ำซ้อนในการทำงาน องค์กรมีการลดขนาดองค์กรลง และเมื่อองค์กรมีการเติบโตมากขึ้น หน่วยงานจะมีการะงานเพิ่มมากขึ้น จนอาจต้องแยกเป็นหน่วยงานใหม่ออกมา ปัญหาการรวมหรือแยกหน่วยงาน จึงเป็นปัญหาไม่รู้จบ จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบด้วยการพัฒนาองค์กร

9. ความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการจูงใจบุคคลในองค์กร เพื่อให้พนักงานเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีส่วนร่วมในการทำงาน และมุ่งประสานความต้องการส่วนบุคคลให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรโดยส่วนรวม

10. ความจำเป็นที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น สภาพเศรษฐกิจหดตัว ปัญหาสังคมเพิ่มขึ้น มีเทคโนโลยีใหม่ๆ ทำให้มีผลต่อการแข่งขัน องค์กรจึงจำเป็นต้องวางแผนการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการป้องกันปัญหา มากกว่าการตามแก้ปัญหา

6.2 เทคนิคการพัฒนาองค์กร (OD Intervention) หรือ เครื่องมือสอดแทรก (Intervention) หรือสิ่งสอดแทรก หรือกิจกรรมสอดแทรกจะเลือกใช้ได้ใดก็ได้ ซึ่งหมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และนำมาใช้กับกลุ่มเป้าหมายระดับต่างๆ ขององค์กร เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และช่วยให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายขององค์กร การจำแนกเทคนิคพัฒนาองค์กร สามารถจำแนกโดยใช้เกณฑ์ได้หลายเกณฑ์ การเลือก ใช้เกณฑ์ใดก็ตาม ควรให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาองค์กร การจำแนกเทคนิคการพัฒนาองค์กรออกเป็น 6 ประเภท ตามเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ (สุพันธ์ เทาหนันท์, 2548, 155)

1. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระดับบุคคล ได้แก่ การวางแผนชีวิตและอาชีพ และการฝึกอบรมในห้องปฏิบัติการ หรือ T-Group

2. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระหว่างบุคคล ได้แก่ การให้คำปรึกษาในกระบวนการทำงาน การยุติข้อพิพาทโดยใช้องค์กรที่สาม และการวิเคราะห์พฤติกรรมการติดต่อระหว่างบุคคล

3. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระดับกลุ่มหรือทีม ได้แก่ การประชุมวินิจฉัยปัญหาการปฏิบัติงานของกลุ่มครอบครัว การประชุมเพื่อสร้างทีมงานของกลุ่มครอบครัว เทคนิคการวิเคราะห์บทบาท เทคนิคการเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้บทบาทที่เหมาะสมและการใช้ตารางกำหนดความรับผิดชอบ

4. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระดับระหว่างกลุ่ม ได้แก่ การสร้างทีมงานระหว่างกลุ่ม และการสำรวจองค์กรโดยใช้หน่วยงานอื่นเป็นกระจกเงา

5. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระดับองค์กร ได้แก่ การประชุมแบบเผชิญหน้า การสำรวจข้อมูลและการส่งข้อมูลย้อนกลับ การใช้กริดเพื่อการพัฒนาองค์กร ระบบบริหารระบบ 4

6. เทคนิคการพัฒนาองค์กรระดับโครงสร้าง ได้แก่ การควบคุมคุณภาพการบริหารงานตามวัตถุประสงค์โดยความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม ระบบทางเทคนิคและสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรชนก บุญมาก (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มหัตถกรรมไม้แกะสลัก-โตกช้างใหญ่ บ้านป่าไม้ อ. แม่ทา จ. ลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงรูปแบบของผลิตภัณฑ์และการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตไม้แกะสลักโตกช้างใหญ่ และการศึกษาถึงศักยภาพของสมาชิกกลุ่มในด้านการจัดการองค์กร การผลิต การเงิน และการตลาด รวมทั้งการศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ของกลุ่ม โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตไม้แกะสลักบ้านทุ่งไม้ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ไปของกลุ่ม การบริหารจัดการองค์กร การผลิต การตลาดและการเงิน รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากการรวบรวมข้อมูลที่มีการมีบันทึกไว้ในรูปของบัญชีกำไรต้นทุนของกลุ่ม ผลการศึกษาสรุปได้ว่า กลุ่มหัตถกรรมผู้ผลิตไม้แกะสลัก-โตกช้างใหญ่ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 10 หมู่บ้านป่าไม้ ตำบลทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นกลุ่มหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายหัตถกรรม อ. แม่ทา วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่ม เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการทำหัตถกรรมในท้องถิ่น เพื่อกระจายรายได้ให้แก่ชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือ สามัคคี ภายในชุมชน ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 10 คน มีนายประยงค์ วงศ์ตันกาศ เป็นประธานกลุ่ม ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม คือ ไม้แกะสลักรูปแบบต่างๆ โดยมีการซื้อวัตถุดิบเป็นไม้จามจุรีมาจากนอกชุมชน และมีการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า ปริมาณการผลิตมากที่สุดในเดือนตุลาคมถึงธันวาคมของทุกปี ในด้านการจัดการตลาดเป็นการตลาดที่อาศัยการนำผลิตภัณฑ์ไปฝากขายตามช่องทางจำหน่ายต่างๆ แบ่งเป็น ช่องทางการขายปลีก คือ การฝากขายที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 1 จังหวัดเชียงใหม่ และการขายฝากยังสถานที่อื่นๆ และช่องทางการขายส่ง โดยทางกลุ่มสามารถกำหนดราคาขายไม้แกะสลักเอง ในด้านการเงินผู้รับผิดชอบในการบริหารการเงินของกลุ่ม คือ ประธานและรองประธานของกลุ่ม โดยเงินทุนที่ใช้ในการดำเนินงานช่วงแรกได้จากรำเงินส่วนตัวของประธานกลุ่มมาลงทุนเอง ทางด้านสถานภาพทางการเงินถือว่า มีฐานะการเงินดี เนื่องจากเป็นกลุ่มขนาดเล็ก และไม่มีหนี้สินค้างชำระ และไม่ได้กู้ยืมเงินจากแหล่งใด ผลการศึกษาถึงศักยภาพในการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า การจัดการองค์กร การผลิต การตลาดและด้านการเงิน ยังไม่มีศักยภาพเท่าที่ควร ลักษณะของการรวมกลุ่มเป็นเพียงอาชีพเสริมรองจากอาชีพหลักของสมาชิก ทำให้สมาชิกทุ่มเทเวลาให้กับการรวมกลุ่มน้อย และทางกลุ่มยังขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารงานรูปแบบกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ

บรรเจิด พดกษะศรี และคณะ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือใน อ. ป่าซาง จ. ลำพูน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือและศึกษาปัญหาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเบื้องต้น ที่ใช้ข้อมูลปฐมภูมิและเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ขนาดประชากรจำนวน 7 กลุ่ม โดยเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสร้างแบบสอบถามและออกภาคสนามสัมภาษณ์เจ้าของผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ สถิติใช้ในการวิจัยได้แก่ ความถี่และอัตราร้อยละ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ไมโครคอมพิวเตอร์และโปรแกรมสำเร็จรูป ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ พบว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ ของชมรมเครือข่ายกลุ่มทอผ้าฝ้ายอำเภอป่าซางขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของลูกค้าทั้งในด้านผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด

ส่วนปัญหาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือพบว่า สิ่งแวดล้อมภายนอกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านธรรมชาติ ด้านต่างประเทศ ด้านลูกค้า ด้านคู่แข่งด้านผู้ขายวัตถุดิบ และด้านแรงงาน ทำให้เกิดปัญหาทางด้านเงินลงทุน ด้านการตลาดต่อชมรมเครือข่ายกลุ่มทอผ้าฝ้ายอำเภอป่าซาง เป็นผลให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือได้ตามความต้องการของลูกค้า และมีข้อเสนอแนะจากชมรม สรุปได้ว่า รัฐบาล ควรส่งเสริมการทอผ้าฝ้ายอย่างจริงจัง และส่งเสริมให้เป็นองค์กรที่มีแผนงานแน่นอน ส่วนด้านการตลาด ควรหาตลาดที่แน่นอนทั้งในประเทศและต่างประเทศให้แก่ชมรม โดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้ผลประโยชน์ตกกับกลุ่มและชาวบ้านอย่างทั่วถึง และเป็นการสร้างศักยภาพในด้าน การแข่งขันของชุมชนอีกด้วย และชมรมกลุ่มทอผ้าฝ้ายควรที่จะรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้มีความสม่ำเสมอและได้มาตรฐานเพื่อสร้างการยอมรับในตัวสินค้าให้แก่ลูกค้า

ลำแพน จอมเมือง, และสุทธิพงษ์ วสุโสภานผล (2546) ได้ศึกษาเรื่อง ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแบบแผนการทอผ้าของชุมชนไทลื้อในอดีตตลอดจนสภาพของชุมชนกับการจัดการธุรกิจชุมชน (2) เพื่อการพึ่งตนเอง และบทบาทธุรกิจชุมชนกับการพัฒนาทางเลือกในการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันทั้งจากการดำเนินงานร่วมกัน การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็น การวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกัน การเข้าร่วมกิจกรรม ประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งการสำรวจและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้วนำมาสังเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้องกัน

จากระบบภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ ซึ่งนับได้ว่าเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดในเชิงวิถีชีวิตควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ดังนั้น การทอผ้าไทลื้อ จึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้เท่านั้น แต่ยังมีระบบคุณธรรม ศีลธรรม ทางศาสนากำกับและแทรกอยู่ด้วย เช่น การเพื่อแบ่งปันให้ผู้อื่น การนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา การใช้เป็นเครื่องสักการะสำหรับพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนไทลื้อ นอกจากนี้ยังเป็นระบบภูมิปัญญาที่มีรากเหง้าดั้งเดิมและเป็นจิตวิญญาณของคนในชุมชนไทลื้อ ที่แสดงให้เห็นถึงตัวตนและสังคมของชุมชนได้ โดยการทอผ้าเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่บ่งบอกถึงทักษะความชำนาญดั้งเดิมและยังเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาก่อนที่แบบแผนการผลิตของชุมชนจะถูกกระทบจากกระแสทุนนิยมจากภายนอก การผลิตใหม่ที่มีการผสมผสานองค์ความรู้ในการทอผ้าให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ นั่นคือ ได้เกิดการเรียนรู้และมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา จนสามารถพัฒนาเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ก่อให้เกิดรายได้จนเกือบครบถ้วน หรือจะมองได้อีกลักษณะหนึ่งว่าเป็นธุรกิจรายครัวเรือนที่สามารถเชื่อมโยงกันเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนในระดับตำบลได้

นอกจากนี้ สถานภาพของชุมชนในอดีตที่ผ่านมาที่มีการทอผ้าในลักษณะการใช้องค์ความรู้เดิมมาผสมผสานแล้วผลิตซ้ำขึ้นใหม่และมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ภายใต้กระแสของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้วพัฒนาและเลือกนำมาเป็นระบบธุรกิจของชุมชน ซึ่งระบบดังกล่าวนี้อาจไม่ใช่รูปแบบที่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจชุมชนในเชิงผลตอบแทนด้านกำไรและการเติบโตของกิจการหรือการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการระบุนการผลิตหากแต่ต้องอาศัยทุนเดิมและการมีส่วนร่วมในการคิดค้นว่า จะผลิตอะไร จะขายให้ใคร จะขายอย่างไรแบบชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการทำธุรกิจชุมชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้นและจากการศึกษาพบว่าธุรกิจชุมชนที่จะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องทำควบคู่ไปกับอาชีพอื่น ๆ เช่น อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกรใน ชนบท อาชีพช่างไม้ ช่างปูน และอาชีพรับจ้างอื่นไปพร้อม ๆ กัน โดยอยู่บนพื้นฐานความหลากหลายทางด้านอาชีพ จึงจะเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับการพึ่งตนเองของชุมชน อีกทั้ง ธุรกิจชุมชนยังเป็นแนวทางในการยกระดับรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของชุมชนในชนบทที่เป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศและเป็นรากฐานการพัฒนา หากชุมชนเหล่านี้มีงานทำและมีรายได้ที่สูงขึ้นจะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้ และส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ โดยในการประกอบธุรกิจชุมชนควรมุ่งเน้นสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ส่งเสริมให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบในชุมชนโดยคนในชุมชน เพื่อคนในชุมชน ให้คนในชุมชนได้คิดเอง วางแผนและ

ตั้งเป้าหมายด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจฐานรากในประเทศได้และสามารถลดปัญหาทางสังคมจากการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อหางานทำโดยเฉพาะในช่วงที่ว่างจากการผลิตในภาคการเกษตร อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของไทยในระยะยาวต่อไปอีกด้วย

กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัยว่า หากจัดการองค์ความรู้โดยการนำเอาแนวคิดการบริหารจัดการ และการพัฒนาองค์การ มาประยุกต์ใช้ ภายใต้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ โดยมีองค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนและคำแนะนำ ก็จะทำให้ธุรกิจชุมชนมีความมั่นคงเข้มแข็งและมีศักยภาพในการแข่งขัน รวมทั้งพึ่งตนเองได้

การบริหารจัดการกลุ่มเพื่อพัฒนาการผลิตผ้าฝ้ายทอมือด้วยการจัดการความรู้ในการผลิตผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายทอมือ ของกลุ่มผ้าฝ้ายทอมือบ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ได้ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎี ดังต่อไปนี้

1. ธุรกิจชุมชน เพื่อให้เข้าใจถึงรูปแบบ ประเภท การดำเนินงานของธุรกิจชุมชน
2. สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เพื่อวิเคราะห์ถึงสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ทั้งภายในและภายนอก ที่มีผลกระทบต่อกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ทราบถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT)
3. กระบวนการบริหารจัดการ ซึ่งประกอบด้วยการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม เพื่อช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปตามที่มุ่งหวังไว้ และเกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการทำงาน สร้างความเติบโตและเข้มแข็งให้กับกลุ่ม
4. การพัฒนาองค์การ เพื่อแก้ไขปัญหา หรือจุดอ่อนของกลุ่ม พัฒนาการทำงานร่วมกันของกลุ่ม และสร้างความร่วมมือในการพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งต่อไป

อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ คือ กลุ่มผ้าฝ้ายทอมือบ้านดอนหลวง ซึ่งตั้งอยู่บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ 7 บ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2525 มีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 10 คน ในช่วงแรกของการก่อตั้งกลุ่มจะเป็นการผลิตเพื่อใช้และจำหน่ายในท้องถิ่น ต่อมาได้รับการช่วยเหลือในด้านการผลิต การตลาด เงินทุนหมุนเวียน และได้รับการอบรมรูปแบบเทคนิคต่างๆ จนกลุ่มเริ่มมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเกือบ 40 คน กลุ่มได้แบ่งการผลิตเป็นแผนกตัดเย็บ แปรรูป ทอพรหม ที่นอน กลุ่มปักผ้าและถักริมผ้า กลุ่มทอผ้าฝืน กลุ่มทอผ้าทุกอย่าง